

נאום של נשיא גרמניה לשעבר יואכים גאוק

בפתיחת התערוכה "על הצגת אלימות: תערוכות ראשונות על הכיבוש הנאצי באירופה, 1945-1948"

ב-23 במאי 2025, בברלין

הוד מעלתכם,

חברי הפרלמנט הנכבדים,

פרופסור גרוס היקר,

נציגי המוזיאונים והאנדרטאות היקרים,

זה היה מוזר! למרות שזו בהחלט סיבה לחגיגה כאשר מנהל ידוע של מוסד ידוע מתקשר אליכם. אבל מה שהיה מוזר, רפאל גרוס היקר, הייתה בקשתכם לברכת שלום ממני כי רציתם להציג בפניי את פרויקט התערוכה על תערוכות. נטיתי לסרב. ואז דבריתם באו, ואז הסכמתי. אבל אז מעשיכם עדיין נראו לי מוזרים.

בכל זאת באתי, אולי משום שלמדתי במהלך חיי שמה שנראה לנו מוזר לעתים קרובות מכיל מסר עבורנו בבדיקה מדוקדקת יותר, או מעורר סקרנות, או מספק דחף לחשוב עוד או לחשוב מחדש.

אז, אני מברך אתכם עכשיו עם מה שעלה בדעתי לגבי התערוכה הזו לאחר התחושה המוזרה הזו. לאו דווקא הנשיא הפדרלי לשעבר מדבר אליכם היום, אלא דווקא האזרח הגרמני שנולד במהלך המלחמה והיה בן חמש כשנפתחה התערוכה הראשונה שאתה מתאר. מישהו שבתקופות שונות של חייו פעל למען זיכרון ראוי ונגד שכחה, וכיום הוא יו"ר כבוד של אגודת האזרחים "נגד שכחה - למען דמוקרטיה".

כמבקרים בתערוכה החדשה, אנו נכנסים לתקופה שלאחר המלחמה, נתקלים ברגשותיהם ובשיפוטיהם של אנשים שהיו נתונים למלחמה ונרדפו על ידי הגרמנים. לאחר שלבים ארוכים, לעתים קרובות כואבים, של ניכוס והערכה מחדש, אנו מכירים כעת באשמתם של הדורות הקודמים. אך אנו עדיין יודעים מעט על עוצמת הרגשות של אלו שסבלו תחת גרמניה הנאצית.

התערוכות בלונדון, פריז, ורשה וליברץ מספקות לנו תובנה בנושא זה. אנו רואים דגשים שונים למדי, ואנו רואים גם שהשואה, בייחודיותה המחרידה, טרם זכתה להערכה מלאה. אנו רואים – אם נשווה, למשל, את התערוכה בלונדון, עם התמקדותה בסבלם של הקורבנות, לתערוכה המאוחרת יותר בליברץ – אינסטרומנטליזציה לאומנית של פרויקט שהוא בעיקרו נאור.

אך לכל ההבדלים וההדגשים יש דבר אחד במשותף: הם מעמתים אותנו עם הצד העמוק של מודרניות אשר – במקום נאורות, של האנושות – מאופיינת ביהירות ובז של גזע אדונים שהכריז על עצמו, שרובו נטש את הערכים הדמוקרטיים, אפילו הנוצריים, שכבר היו קיימים.

כעת, בשנת 1945, הגיע הסוף לאימה עבור המנוצחים. ואפילו המתנגדים לא באמת ידעו את המספר העצום של הקורבנות שנרצחו – או את התאווה הרצחנית שבה רדפו העבריינים אחר קורבנותיהם. סמל מייק לואיס, שתיעד את שחרור **ברגן-בלזן** במצלמתו, סיכם זאת: **"צריך לראות את זה כדי להאמין"**.

התערוכה הבריטית "מחנות האימה" ביטאה זאת כך במוטו שלה: "לראות זה להאמין". "להאמין" כאן יש להבין ברוח וילהלם בוש: "רק מה שאנו מאמינים בו אנו יודעים בוודאות".

מארגני התערוכה בלונדון באותה תקופה - כמו אלה המעבירים ידע היסטורי כיום - חייבים בסופו של דבר להיות מודאגים מסוג של ראייה שעושה לצופה יותר מאשר רק לספק את הסקרנות; בסופו של דבר, מסוג של ידע שמשנה אותנו, גורם לנו (במילותיו של האוול) "לחיות באמת".

בכל מקום בו חיים ומוות, הרס או בנייה אמורים להיות מתוארים, הן בתערוכות הישנות והן בתערוכות הנוכחיות, הצעד הראשון הוא לאבטח ולהציג במדויק את העובדות. זה משהו שאנשים יכולים לעשות, גם כאשר העובדות רעות, מחרידות ואכזריות. אנשים יכולים לצפות לשקול מה אנשים יכולים לעשות לאנשים. וגם: אלה המחפשים את האמת לא צריכים לפחד מתפיסה. תפיסה קודמת לכל אמת.

לפיכך, אנו בוחנים את הגישות והכוונות של מארגני התערוכות הקודמים לא רק משום, כאירופאים מחויבים, אנו רוצים לדעת כיצד שכנינו ראו וכיבדו את ההיסטוריה שלנו של אלימות וסבל. יש סיבה חשובה יותר לגשת לפעילויות חינוכיות מהעבר: עלינו לחזק את נחישותנו לתפוס ולתעד את הפעולות והעובדות שאנו נתקלים בהן כיום, כאשר מלחמה, שלילת זכויות והדרדרות אנשים הופכים שוב למציאות.

אם נבחן מחדש את כוונותיהם המגוונות של מארגני התערוכה באותה תקופה, אנו נתקלים גם בבעיית הבחירה ההיסטורית-פוליטית של עובדות על ידי שליטי מזרח אירופה באותה תקופה.

מטרתם הייתה לתאר את זוועות העבר כדי לקבל קבלה של ההווה. עם זאת, ההווה תחת הקומוניזם היה גירעון לגיטימי מבוסס מבני. לכן, אנטי-פשיזם היה נחוץ כאלמנט שהעניק לגיטימציה לשלטונם. עם זאת, עם אינסטרומנטליזציה זו, אנטי-גישה "טבעית" שאנשים מפתחים לנוכח רצח ופשע הופכת לצורה של אנטי-פשיזם שמתעלם מצורות חדשות של ניכור משפטי, טרור ודיכוי, או אפילו נותן להם לגיטימציה.

בנקודה זו, **עולה בדעתי שאני לא מדבר על פוליטיקה היסטורית מהעבר, אלא גם על תופעה עכשווית מאוד:** עם שקריו של פוטין על פשיזם לכאורה משתולל באוקראינה, צץ מחדש גיוסה ואינסטרומנטליזציה של הגנה אנושית במקור ואצילית נגד עוול כדי להעניק לגיטימציה לטענותיהם לשלטון. העובדות הרצחניות של [טבח רוסי בעיר האוקראינית] בוצ'ה מוכחות, ואנטי-פשיזם מלאכותי אמור להפוך את התוקפנות האימפריאלית למשהו הכרחי, אפילו טוב.

בהכרה בכך, אנו מבינים: אסור ששדות הקטל של ימינו ייעלמו בערפל המיתי של דרך חיים שבדרך כלל לוחשת לנו על קיומו הנצחי של הרוע, ובכך מציעה מסר קטלני של ביטחון. אנו יודעים כעת גם מספיק על הלב שנותר ללא השלכות כאשר אנשים מתעקשים על תחושת חוסר אונים וחוסר מעש.

בעוד שדיברנו כאן על זיכרון סלקטיבי ותכליתי על ידי שלטון סמכותני, אסור לנו, מצד שני, להתעלם מפחד, או ליתר דיוק, מהכחשת עובדות שהיו קיימות בקרב חלקים גדולים מהאוכלוסייה בגרמניה הדמוקרטית שלאחר המלחמה. **כאשר הפילוסוף קרל יאספרס טען כי בחינת פשעי הנאצים חייבת להוביל ל"הבהרה" של החברה, רבים חששו מהכאב והבושה שיעמדו בפניהם אם יתמודדו באמת עם העובדות והתובנות ההרסניות על עידן הנאצים. עבור רבים, מציאות סבלם שלהם - למשל, במקרה של המגורשים, העוול שחוו בעצמם - חסמה את תפיסת אשמתם. במבט לאחור, אנו רואים שעובדות, אמת היסטורית, מאוימות על ידי איום כפול: מלמעלה על ידי שליטים לא דמוקרטיים, ומלמטה על ידי אוכלוסייה החוששת מביקורת עצמית, חרטה ומחשבה מחדש ומבקשת לטבול בבורות אישית.**

כמה מזל שכעת הוקמה במדינה זו גישה דמוקרטית, גם "למעלה" וגם "למטה". אך כמה מטריד שקיומה אינו מסוגל למנוע את נוכחותן של "עובדות חלופיות", שקרים היסטוריים והכחשת התפיסה בימינו. נותר כל כך הרבה לעשות - למען החברה האזרחית כולה, כמו גם למען מארגני התערוכה ומתווכים של ידע היסטורי ופוליטי.

כי רק אלה שאינם נרתעים מהעובדות האמיתיות של ההווה, שמאמנים את ראייתם, מתעדים אירועים ואינם פשוט קופאים לנוכח מפלצת הרשע, יזכו לגישה לצורת האמת שיכולה לשנות אנשים.

בהתחשב בכך, אני מקווה שהתערוכה שלכם תזכה לביקור של כמה שיותר אנשים שרוצים לראות וללמוד.